

EWA ŁODYGOWSKA, MAGDALENA CHĘĆ

Uniwersytet Szczeciński, Instytut Psychologii

ZWIĄZKI MIĘDZY INTELIGENCJĄ EMOCJONALNĄ A RETROSPEKTYWNĄ OCENĄ POSTAW RODZICIELSKICH

Streszczenie: Inteligencja emocjonalna może być warunkowana różnymi czynnikami, związanymi z funkcjonowaniem rodziny i rodziców, w tym przejawianymi przez rodziców postawami rodzicielskimi. Dotychczasowe badania potwierdzają związki między niektórymi postawami rodzicielskimi a inteligencją emocjonalną dzieci, aczkolwiek koncentrują się przede wszystkim na adolescentach. Celem prezentowanych badań było ustalenie, czy istnieją zależności między inteligencją emocjonalną a postawami rodzicielskimi w retrospektywnej ocenie młodych dorosłych, z uwzględnieniem płci rodzica i dziecka, jak również specyfiki rodziny. Zbadano 257 młodych dorosłych, w wieku 20–25 lat, studentów różnych uczelni, stosując *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej* (INTE) autorstwa Schutte i in. w polskiej adaptacji i standaryzacji Jaworowskiej i Matczak (2008) oraz *Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodziców* (KPR-Roc) autorstwa Płopy. W badaniu uwzględniono również

zmienne demograficzne. Istnieją pozytywne zależności między postawami rodzicielskimi matek w zakresie akceptacji/odrzućenia i autonomii a inteligencją emocjonalną córek i ich zdolnością do wykorzystywania emocji w myśleniu i działaniu. Nie stwierdzono zależności między postawami rodzicielskimi matek a zdolnością młodych kobiet do rozpoznawania emocji. Istnieje niewielki związek między akceptującą postawą matek a inteligencją emocjonalną synów. Osoby pochodzące z rodzin pełnych, korzystniej niż osoby pochodzące z rodzin innych niż pełna, oceniają postawy matek w zakresie akceptacji/odrzućenia, wymagań i niekonsekwencji oraz postawy ojców w zakresie akceptacji/odrzućenia, autonomii i niekonsekwencji. Związek między postawami rodzicielskimi a inteligencją emocjonalną dzieci może być determinowany typem rodziny pochodzenia.

Słowa kluczowe: inteligencja emocjonalna, postawy rodzicielskie.

WPROWADZENIE

Inteligencja emocjonalna jest czynnikiem, który w istotny sposób determinuje funkcjonowanie psychospołeczne człowieka, wyznaczając ramy nie tylko jego przeżyć i reakcji emocjonalnych, lecz także wpływając na jego sfery społeczną, poznawczą i motywacyjno-wolicjonalną (Bar-On, 1997; Matczak, Knopp, 2013; Salami, 2010). W literaturze wskazuje się na znaczenie inteligencji emocjonalnej w procesach kształtowania się poczucia własnej wartości i skuteczności, umiejscowienia kontroli radzenia

sobie z trudnymi wydarzeniami życiowymi (Mućko, 2009; Skrzelińska, 2009; Wieczorek, 2008, za: Matczak, Knopp, 2013).

Mimo że pojęcie inteligencji emocjonalnej zostało rozpowszechnione na początku lat 90. XX w., wciąż brakuje jednolitej definicji tego konstrukt. Poszczególni autorzy odmiennie opisują to zjawisko, ponadto ci sami autorzy definiują je różnie w swoich pracach (Jaworowska, Matczak, 2008). Stąd też przytaczane w literaturze definicje inteligencji emocjonalnej mają różnorodny charakter: wąski, ograniczający się do zdolności operacji na emocjach bądź też bardziej uogólniony, podkreślający znaczenie inteligencji emocjonalnej (jako zbioru dyspozycji, a zarazem procesu) dla prawidłowego funkcjonowania emocjonalno-społecznego człowieka. Zasadniczo w literaturze wyodrębnia się dwa rodzaje modeli inteligencji emocjonalnej: 1) tzw. model mieszany, stanowiący kompilację umiejętności *stricte* związanych z rozpoznawaniem, wyrażaniem i kontrolą emocji z cechami osobowości i innymi umiejętnościami, np. dotyczącymi motywacji; 2) tzw. model własny (określany też jako naukowy), w którym inteligencja emocjonalna jest traktowana jako odrębny zespół zdolności umysłowych (Mayer, Salovey, Caruso, 2000; Sadowska, Brachowicz, 2008).

Najbardziej znanymi koncepcjami reprezentującymi model mieszany są teoria Reuvena Bar-Ona (1997, 2000, 2001) i koncepcja Daniela Golemana (1997) – obydwaj autorzy opisują inteligencję emocjonalną jako zespół kompetencji i cech osobowości, które umożliwiają rozumienie i wyrażanie siebie, rozumienie innych oraz radzenie sobie z wymaganiami i naciskami środowiska.

Warto zaznaczyć, że tak jak w modelach mieszanych łączone są umiejętności związane z „przetwarzaniem” emocji z innymi cechami i zdolnościami, tak w modelu własnym, egzemplifikacją którego jest koncepcja Petera Saloveya i Johna D. Mayera (1990), inteligencja emocjonalna jest traktowana jako odrębny zespół zdolności umysłowych. Salovey i Mayer (Mayer, DiPaolo, Salovey, 1990; Salovey, Mayer, 1990) uznają inteligencję emocjonalną jako składową szerszej kategorii, jaką jest inteligencja społeczna, definiując ją jako zdolność człowieka do odczytywania i rozpoznawania uczuć i emocji (własnych i innych osób), różnicowania ich oraz stosowania uzyskanych na tej drodze informacji w kierowaniu swoim myśleniem i działaniem. Autorzy, którzy w początkowych pracach wskazywali na trzy główne grupy komponentów inteligencji emocjonalnej (Mayer i in., 1990; Salovey, Mayer, 1990), ostatecznie zdecydowali się na wyodrębnienie czterech grup czynników, odnoszących się do różnego typu zdolności związanych z rozpoznawaniem emocji, wykorzystywaniem ich w innych procesach (np. myśleniu), rozumieniem ich i stosowaniem, a także kontrolowaniem i regulowaniem (Mayer, Salovey, 1997; Mayer i in., 2000). Należy tutaj dodać, że analizy czynnikowe danych, uzyskiwanych w badaniach, nie zawsze jednoznacznie potwierdzają występowanie wyłonionych czterech komponentów inteligencji emocjonalnej (Ciarrochi, Chan, Caputi, 2000; Mayer, Caruso, Salovey, 1999; Palmer, Gignac, Manocha, Stough, 2005; Rossen, Kranzler, Algina, 2008), natomiast potwierdzają istnienie ogólnego czynnika inteligencji emocjonalnej (Ciarrochi i in., 2000; Mayer i in., 1999; Palmer i in., 2005).

Niezależnie od sposobu ujmowania inteligencji emocjonalnej, podkreśla się jej zróżnicowanie rozwojowe i wskazuje, że inteligencja emocjonalna zmienia się dynamicznie wraz z wiekiem człowieka, najintensywniej rozwijając się w okresie dzieciństwa, adolescencji i wczesnej dorosłości (Mayer i in., 1999; Matczak, Knopp, 2013). Toteż, poszukując odpowiedzi na pytania o uwarunkowania inteligencji emocjonalnej, różni badacze kierują się w stronę rodziny (Ciarrochi, Chan, Bajgar, 2001; Lopes, Salovey, Straus, 2003; Mayer i in., 1999).

Poszukiwanie zależności między inteligencją emocjonalną a zachowaniami ze strony rodziców skłania również do pytań o znaczenie postaw rodzicielskich dla kształtowania się tego czynnika. Nie wydaje się uzasadnione szczegółowe przedstawianie dobrze opisanych w literaturze przedmiotu definicji i klasyfikacji postaw rodzicielskich (por. Ziemska, 1973; Kanner, za: Przetacznik-Gierowska, Włodarski, 1994; Płopa, 1987, 2008b, 2011), warto jednak podkreślić, że postawy rodzicielskie mają istotne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania dziecka i budowania jego przekonań dotyczących świata i samego siebie (Braun-Gałkowska, 1986; Chęć, Łodygowska, 2010; Płopa, 2011).

Rodzice, prezentujący określone postawy, w sposób mniej lub bardziej świadomy modelują zachowania dziecka, jak również kształtują jego sposób postrzegania i interpretacji rzeczywistości. Okazując mu (lub nie) akceptację, a zarazem wyznaczając konkretne ramy autonomii, mogą wzmacniać jego otwartość i spontaniczność w sferze doświadczeń i przeżyć, bądź też odwrotnie – ograniczać jego ekspresję lub w skrajnym przypadku – negować emocje, promując sztywność w zakresie ich przeżywania i okazywania. Stąd też sposób reagowania rodziców, warunkowany przejawianą przez nich postawą, nie tylko wpływa na zachowania dziecka, lecz także – na rozwój jego zdolności w zakresie uświadamiania sobie uczuć, ich kontrolowania i wykorzystywania w życiu codziennym (Jaworowska, Matczak, 2008; Płopa, 2011).

Zależności między postawami rodzicielskimi a inteligencją emocjonalną były przedmiotem polskich badań (dotyczących głównie adolescentów), które potwierdziły niektóre związki między postawami matek i ojców a inteligencją emocjonalną synów i córki (Godyk, 2002; Gromek, 2006; Klepa, 2005; Kozioł, 2002, za: Jaworowska, Matczak, 2008; Knopp, 2007; Martowska, 2012). Warto jednocześnie zauważyć, że przeprowadzane badania nie dostarczyły w pełni spójnych rezultatów: doniesienia czasem sygnalizowały rolę postaw ojca dla kształtowania się inteligencji emocjonalnej synów (Kozioł, 2002, za: Jaworowska, Matczak, 2008), rodziców obojga płci – w przypadku inteligencji emocjonalnej mężczyzn (Klepa, 2005, za: Jaworowska, Matczak, 2008) bądź wskazywały na istotne znaczenie postaw matek (Gromek, 2006, za: Jaworowska, Matczak, 2008). Należy tutaj dodać, że opisane w literaturze badania często były przeprowadzane na dość niewielkich grupach, przy zastosowaniu odmiennych metod pomiaru postaw rodzicielskich.

Natomiast niewiele jest doniesień dotyczących zależności między oceną postaw rodzicielskich a inteligencją emocjonalną młodych dorosłych. Tymczasem jest to okres szczególny, gdyż z jednej strony młodzi ludzie zaczynają budować własną niezależność, dokonując samodzielnych decyzji i wyborów na podstawie własnych wartości, cechy i potrzeby – i w tym kontekście zachowania rodziców wydają się tracić na znaczeniu. Jednakże z drugiej strony w owym czasie młodzi dorośli podejmują szereg nowych ról społecznych (w tym rodzicielskich), w pełnieniu których wciąż mogą odnosić się do modeli i wzorców wyniesionych z rodziny generacyjnej. Stąd też postawy rodzicielskie wydają się pełnić dwojaką rolę – po pierwsze: wpływają na kształtującą się w toku rozwoju inteligencję emocjonalną dzieci (por. Płopa, 2008b, 2011; Strzelczyk-Muszyńska, 2010), a po drugie – poddane subiektywnie ocenie przez dorosłe już dzieci mogą wyznaczać ramy ich emocjonalno-społecznego funkcjonowania w nowych rolach życiowych, wzmacniając potrzebę identyfikację ze środowiskiem pochodzenia (Rostowska, 1995) bądź potrzebę dystansowania się od niego.

W prezentowanych w tym opracowaniu badaniach skoncentrowano się na grupie dorosłych, poszukując zależności między ich inteligencją emocjonalną a postawami rodziców w retrospektywnej ocenie.

METODA

Pytania i hipotezy badawcze

Celem prezentowanych badań było zweryfikowanie, czy istnieją zależności między inteligencją emocjonalną a postawami rodzicielskimi w retrospektywnej ocenie młodych dorosłych. Postawiono następujące hipotezy:

H₁: Istnieje zależność między postawami rodzicielskimi w retrospektywnej ocenie młodych dorosłych a ich inteligencją emocjonalną.

H₂: Związek między postawami rodzicielskimi a inteligencją emocjonalną jest modyfikowany płcią rodzica i dziecka¹⁾.

Sformułowano ponadto pytanie badawcze: czy zależności między inteligencją emocjonalną a postawami rodzicielskimi inaczej kształtują się w rodzinach pełnych w porównaniu do rodzin innych niż pełna (niepełnej, rozbitej i zrekonstruowanej).

Uczestnicy badania

Grupa badana składała się z 257 studentów różnych kierunków w wieku 20–25 lat ($M = 22,5$), 49,4% mężczyzn ($N = 127$) i 50,6% kobiet ($N = 130$). Osoby były mieszkańcami Północnej i Północno-Zachodniej Polski – 56% ($N = 144$) stanowili mieszkańcy dużych miast (pow. 100 tys. mieszkańców), 17% ($N = 43$) to mieszkańcy miast liczących od 10 tys. do 100 tys. osób, 10% ($N = 26$) zamieszkiwało miasteczka liczące do 10 tys. osób, 17% ($N = 44$) to mieszkańcy wsi.

Spośród badanych 75,5% ($N = 194$) było wychowywanych w rodzinie pełnej, 3,5% ($N = 9$) w rodzinie niepełnej (od początku tylko z jednym rodzicem), 9,3% ($N = 24$) w rodzinie rozbitej, 11,7% ($N = 30$) zaś w rodzinie zrekonstruowanej. Spośród 257 objętych badaniami osób cztery nie były w stanie wypełnić kwestionariuszy dotyczących matki, a 11 – dotyczących ojców, twierdząc, że nie znają w ogóle rodzica, albo że nie mają z nim żadnego kontaktu.

Wśród matek badanych osób dominowały kobiety z wykształceniem wyższym (43,6%) i średnim (31,9%), a wśród ojców najczęściej było mężczyzn z wykształceniem zawodowym 41,6% oraz średnim (28%) i wyższym (27%).

Narzędzia

W badaniu zastosowano następujące narzędzia badawcze:

Ankieta danych demograficznych.

Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej (INTE) autorstwa Schutte i in. w polskiej adaptacji i standaryzacji Jaworowskiej i Matczak (2008). Kwestionariusz składa się z 33 stwierdzeń, z których większość można zaklasyfikować jako dotyczące zdolności lub umiejętności. Charakter pozycji kwestionariusza INTE pozostaje w znacz-

¹⁾ Termin „dziecko” jest tu używany w kontekście pełnionej roli społecznej, a nie wieku rozwojowego.

nym stopniu zgodny z koncepcją Saloveya i Mayera (1990) i założeniem, że na inteligencję emocjonalną składają się określone zdolności. Oprócz wyniku ogólnego inteligencji emocjonalnej (IE), za pomocą kwestionariusza INTE można zmierzyć dwa odrębne czynniki: I (CZ-1) – odzwierciedlający zdolność do wykorzystania emocji w celu wspomaganie myślenia i działania; II (CZ-2) – odnoszący się do zdolności rozpoznawania emocji. Kwestionariusz charakteryzuje się dobrą rzetelnością – zadowalającą zgodnością wewnętrzną (α Cronbacha: 0,82–0,91) i stabilnością bezwzględną (metoda test-retest: 0,71–0,75) oraz wystarczającą trafnością (Jaworowska, Matczak, 2008).

Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodziców (KPR-Roc) autorstwa Plopy (2008a). W literaturze psychologicznej istnieją co najmniej dwa podejścia metodologiczne do badania problematyki postaw rodzicielskich. Pierwsze z nich koncentruje się na analizie informacji uzyskanych bezpośrednio od rodziców poprzez np. wywiady, kwestionariusze, drugie – opiera się na spostrzeżeniach dzieci (Goldin, 1969; Plopa, 2011). W zaprezentowanych badaniach zastosowano podejście drugie, odwołując się do spostrzeżeń i odczuć młodych dorosłych. Narzędzie składa się ze 100 pozycji (50 – dotyczących matki i 50 – dotyczących ojca) określających postawy rodzicielskie wyodrębnione przez Plopę (2008a): 1) postawę akceptacji/odrzućenia (M-AKC – matki; O-AKC – ojca); 2) postawę wymagającą (M-WYM – ze strony matki; O-WYM – ze strony ojca); 3) postawę autonomii (M-AUT – matki, O-AUT – ojca); 4) postawę niekonsekwentną (M-NIEK – matki, O-NIEK – ojca); 5) postawę ochraniającą (M-OCHR – matki, O-OCHR – ojca). Inwentarz charakteryzuje się dobrą rzetelnością (wyniki dla poszczególnych skal mieszczą się w przedziale od 0,86 do 0,90) oraz trafnością teoretyczną (Plopa, 2008a).

PROCEDURA

Dobór do badań miał charakter losowy (metoda „śnieżnej kuli”). Wszystkie osoby wyraziły zgodę na udział w badaniu, badania zaś przeprowadzono zgodnie z zasadami badań naukowych.

W analizie statystycznej wyników zastosowano: analizę korelacji parami, testy dla prób niezależnych – test U Manna-Whitneya oraz transformację Fishera (r -to- z), umożliwiającą dokonanie oceny istotności różnicy między dwoma współczynnikami korelacji (Ferguson, Takane, 2003; Ścibor-Rylski, 2007).

WYNIKI

Statystyki opisowe analizowanych zmiennych zaprezentowano w tabeli 1.

W celu zweryfikowania H_1 zakładającej, że istnieje zależność między inteligencją emocjonalną młodych dorosłych a postawami rodzicielskimi w ich retrospektywnej ocenie przeprowadzono analizę korelacji parami i obliczono współczynnik ρ Spearmana (tabela 2).

Przeprowadzona analiza potwierdziła zależności między niektórymi postawami rodzicielskimi (postawą akceptującą i autonomiczną matki i ojca oraz postawą niekonsekwentną matki) a ogólnym poziomem IE, jak również wykazała związki między

TABELA 1
Statystyki opisowe analizowanych zmiennych

		ogółem N = 257		mężczyźni N = 127		kobiety N = 130	
		M	SD	M	SD	M	SD
IE	IE	123,56	20,27	120,91	22,28	126,15	17,80
	CZ-1	62,14	10,52	60,91	11,60	63,35	9,24
	CZ-2	42,97	8,24	41,98	9,01	43,93	7,31
		ogółem N = 253		mężczyźni N = 125		kobiety N = 128	
		M	SD	M	SD	M	SD
postawa matki	M-AKC	39,73	8,66	38,98	8,36	40,46	8,93
	M-WYM	26,28	9,49	26,29	8,34	26,28	10,53
	M-AUT	37,67	8,58	37,45	8,63	37,89	8,56
	M-NIEK	23,22	9,91	23,10	9,18	23,34	10,61
	M-OCH	34,89	7,71	34,22	7,76	35,55	7,65
		ogółem N = 246		mężczyźni N = 121		kobiety N = 125	
		M	SD	M	SD	M	SD
postawa ojca	O-AKC	35,58	10,66	34,86	9,67	36,28	11,54
	O-WYM	27,59	10,39	27,87	9,33	27,32	11,36
	O-AUT	35,74	9,62	35,77	9,27	35,71	9,98
	O-NIEK	26,02	10,22	25,42	9,04	26,59	11,26
	O-OCH	27,04	8,61	26,55	8,41	27,52	8,81

Źródło: opracowanie własne.

TABELA 2
Analiza korelacji Spearmana pomiędzy IE a natężeniem postaw rodzicielskich

Postawy rodzicielskie		Inteligencja emocjonalna		
		IE	CZ-1	CZ-2
postawa matki	M-AKC (N = 253)	0,22**	0,21**	0,14*
	M-WYM (N = 253)	-0,11	-0,12	-0,05
	M-AUT (N = 253)	0,19**	0,21**	0,09
	M-NIEK (N = 253)	-0,14*	-0,10	-0,09
	M-OCH (N = 253)	0,01	-0,00	0,04
postawa ojca	O-AKC (N = 246)	0,18**	0,17**	0,11
	O-WYM (N = 246)	-0,04	-0,03	-0,01
	O-AUT (N = 246)	0,15*	0,15*	0,09
	O-NIEK (N = 246)	-0,04	-0,04	0,00
	O-OCH (N = 246)	0,10	0,09	0,03

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: opracowanie własne.

niektórymi postawami rodziców a czynnikami inteligencji emocjonalnej (por. tabela 2), stąd też można częściowo potwierdzić H_1 .

Pogłębiono analizę statystyczną, uwzględniając czynnik płci dziecka i rodzica (por. tabela 3), co pozwoliło na uściślenie wcześniej stwierdzonych zależności.

TABELA 3

Analiza korelacji Spearmana pomiędzy IE a natężeniem postaw rodzicielskich z uwzględnieniem czynnika płci

Postawy rodzicielskie		IE		CZ-1		CZ-2	
		mężczyźni N = 125	kobiety N = 128	mężczyźni N = 125	kobiety N = 128	mężczyźni N = 125	kobiety N = 128
postawa matki	M-AKC	0,18*	0,23**	0,14	0,26**	0,16	0,09
	M-WYM	-0,03	-0,17	-0,01	-0,21*	0,01	-0,10
	M-AUT	0,11	0,27**	0,11	0,30**	0,05	0,12
	M-NIEK	-0,10	-0,18*	-0,04	-0,16	-0,05	-0,13
	M-OCH	0,09	-0,09	0,07	-0,10	0,11	-0,03
		mężczyźni N = 121	kobiety N = 125	mężczyźni N = 121	kobiety N = 125	mężczyźni N = 121	kobiety N = 125
postawa ojca	O-AKC	0,17	0,15	0,15	0,17	0,17	0,03
	O-WYM	0,07	-0,11	0,06	-0,10	0,03	-0,01
	O-AUT	0,14	0,15	0,15	0,15	0,14	0,03
	O-NIEK	-0,00	-0,07	0,01	-0,08	-0,02	0,02
	O-OCH	0,14	0,05	0,12	0,04	0,07	-0,04

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

Pogłębiona analiza wykazała, że żadna z postaw ojców nie wiąże się znacząco z IE synów i córek i jej komponentami. Rozpoznane wcześniej zależności (por. tabela 2) charakteryzowały się słabą siłą związku ($r_{ho} \leq 0,20$), a ich istotność statystyczna mogła wynikać z wielkości próby (Kośny, Peternek, 2011).

Analiza pozwoliła na potwierdzenie zależności między niektórymi postawami matek a inteligencją emocjonalną córek – córki ujawniające wyższy poziom IE oraz lepiej rozwiniętą zdolność do wykorzystywania emocji w myśleniu i działaniu wyżej oceniają matki w zakresie akceptacji i zapewniania praw do autonomii i samostanowienia. Ponadto zaznacza się istotna, choć niewielka zależność między niekonsekwencją ujawnianą przez matki a niższą inteligencją emocjonalną córek. Natomiast nie stwierdzono zależności między postawami matek a zdolnością młodych kobiet do rozpoznawania emocji (CZ-2).

W przypadku mężczyzn akceptująca postawa matek wiąże się istotnie z ogólną inteligencją emocjonalną synów (por. tabela 3), warto jednocześnie nadmienić, że wartość współczynnika korelacji pozostaje niska ($r_{ho} \leq 0,20$).

Toteż istnieją podstawy do częściowego potwierdzenia H_2 zakładającej, że związek między postawami rodzicielskimi a inteligencją emocjonalną jest moderowany płcią rodzica i dziecka, przy czym istotne znaczenie w tej zależności ma postawa matek.

W kolejnej analizie porównano osoby pochodzące z rodzin pełnych i innych niż pełna (tabela 4). Ze względu na losowy dobór badanych uzyskano nierównoliczne grupy: $Chi^2(N = 257,1) = 66,77$; $p < 0,001$ – 194 osoby pochodzące z rodzin pełnych i 63

osoby pochodzące z rodziny inna niż pełna (niepełnej, rozbitej, zrekonstruowanej). Zastosowana analiza z wykorzystaniem testu nieparametrycznego U Manna-Whitneya wykazała, że porównywane grupy różnią się w ocenie postaw matek (akceptacji/odrzućenia, wymagań, niekonsekwencji) oraz ojców (w zakresie akceptacji/odrzućenia, autonomii, niekonsekwencji), przy czym rodzice osób z rodzin pełnych są oceniani korzystniej niż rodzice dzieci z pozostałych rodzin (por. tabela 4).

TABELA 4
Porównanie analizowanych zmiennych u osób pochodzących z rodzin pełnych i innych niż pełna

		Rodzina pełna N = 194		Rodzina inna N = 63		Test U Manna- -Whitneya	
		M	SD	M	SD	z	p
Inteligencja emocjonalna	IE	123,33	19,78	124,27	21,89	-0,67	0,501
	CZ-1	62,16	10,15	62,10	11,69	-0,27	0,789
	CZ-2	42,64	8,22	43,97	8,30	-1,43	0,152
		Rodzina pełna N = 194		Rodzina inna N = 59			
		M	SD	M	SD		
postawa matki	M-AKC	40,48	8,38	37,32	9,21	-2,50*	0,013
	M-WYM	25,69	9,50	28,18	9,31	-1,97*	0,049
	M-AUT	37,67	8,54	37,67	8,79	-0,11	0,909
	M-NIEK	22,44	9,72	25,72	10,19	-2,22*	0,026
	M-OCH	35,37	7,40	33,37	8,56	-1,63	0,104
		Rodzina pełna N = 194		Rodzina inna N = 52			
		M	SD	M	SD		
postawa ojca	O-AKC	37,13	9,65	29,94	12,29	-3,78***	<0,001
	O-WYM	27,13	10,15	29,25	11,19	-1,10	0,272
	O-AUT	36,90	8,68	31,53	11,62	-2,95**	0,003
	O-NIEK	24,75	9,63	30,64	11,05	-3,43**	0,001
	O-OCH	27,52	8,25	25,32	9,72	-1,56	0,118

^Ap < 0,10 (poziom tendencji); *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Źródło: opracowanie własne.

W celu zweryfikowania charakteru związku między IE i jej komponentami a postawami rodziców osób pochodzących z rodzin pełnych i innych niż pełna ponownie zastosowano analizę korelacji parami (tabela 5).

Z uwagi na nierówną liczebność prób w dalszej analizie nie jest zasadne opieranie się jedynie na istotności wskaźników korelacji, stąd wykorzystano porównania *post-hoc* parami metodą *z*-Fishera (Ferguson, Takane, 2003), umożliwiające oszacowanie różnic między siłą poszczególnych współczynników korelacji (por. tabela 5).

Przeprowadzona analiza wykazuje, że zależności między postawami rodzicielskimi a IE i jej czynnikami zasadniczo kształtują się podobnie u osób z rodzin pełnych i innych niż pełna, aczkolwiek zarysowują się pojedyncze różnice. Istotnie różny jest

TABELA 5
Analiza i porównanie współczynników korelacji Spearmana pomiędzy IE a natężeniem postaw rodzicielskich z uwzględnieniem czynnika typu rodziny

Postawy matki i ojca	IE						CZ-1						CZ-2					
	Rodzina pełna N = 194		Rodzina inna N = 59		Rodzina pełna N = 194		Rodzina inna N = 59		Rodzina pełna N = 194		Rodzina inna N = 59		Rodzina pełna N = 194		Rodzina inna N = 59			
	z	p	z	p	z	p	z	p	z	p	z	p	z	p	z	p		
M-AKC	0,23**	0,889	0,11	0,21**	0,26*	0,37	0,728	0,17*	0,11	0,38	0,687							
M-WYM	-0,17*	0,112	1,56	-0,17*	0,02	1,23	0,207	-0,10	0,11	1,42	0,165							
M-AUT	0,22**	0,498	0,70	0,22**	0,20	0,11	0,890	0,14	-0,05	1,24	0,209							
M-NIEK	-0,22**	0,039	2,05*	-0,17*	0,11	1,85 ^A	0,063	-0,14	0,04	1,18	0,234							
M-OCH	-0,04	0,164	1,40	-0,05	0,16	1,39	0,164	0,03	0,15	0,81	0,425							
	Rodzina pełna N = 194	Rodzina inna N = 52	z	p	Rodzina pełna N = 194	Rodzina inna N = 52	z	p	Rodzina pełna N = 194	Rodzina inna N = 52	z	p						
O-AKC	0,23**	0,415	0,77	0,21**	0,10	0,71	0,458	0,17*	0,06	0,66	0,463							
O-WYM	-0,09	0,187	1,21	-0,12	0,25	2,33*	0,013	0,00	-0,06	0,38	0,693							
O-AUT	0,24**	,081	1,65 ^A	,25**	-,08	2,06*	0,027	0,15*	0,00	0,91	,320							
O-NIEK	-0,11	0,054	1,85 ^A	-0,12	0,22	2,15*	0,023	-0,05	0,11	0,98	0,291							
O-OCH	0,09	0,502	0,65	0,04	0,24	1,24	0,178	0,04	0,06	0,13	0,895							

^Ap < 0,10 (poziom tendencji); *p < 0,05; **p < 0,01

Źródło: opracowanie własne.

charakter związku między postawą niekonsekwentną matek a IE dzieci pochodzących z dwóch wyodrębnionych typów rodzin (por. tabela 5) – u dzieci z rodzin pełnych niekonsekwentna postawa matek nasila ryzyko niższej inteligencji emocjonalnej, podczas gdy u dzieci z innych rodzin taka zależność nie występuje.

Ciekawe obserwacje ujawniają się w związkach między postawami ojców a zdolnością dzieci do wykorzystywania emocji w myśleniu i działaniu (CZ-1) – w rodzinach innych niż pełna nadmiernie wymagające i niekonsekwentne postawy ojców nie ograniczają tej zdolności u dzieci. Ponadto istotne są różnice u dorosłych dzieci pochodzących z różnych rodzin w zakresie związków między kształtowaniem się zdolności do wykorzystywania emocji w myśleniu i działaniu (CZ-1) a daniem praw do autonomii ze strony ojców – u dzieci z rodzin pełnych zależność ta jest istotna i dodatnia, u dzieci z innych typów rodzin – pozostaje ujemna i nieistotna (por. tabela 5). Jednocześnie warto zaznaczyć, że wyniki należy traktować z dużą ostrożnością, gdyż ograniczeniem może być wewnętrzna niejednorodność grupy określanej jako „rodzina inna niż pełna” – zaliczono do niej osoby wychowywane od początku tylko przez jednego rodzica, jak również osoby z rodzin rozbitych (nie określając wieku dziecka, w którym doszło do rozpadu rodziny) i zrekonstruowanych; nie uwzględniono czynnika płci dziecka i rodzica. Stąd też warto pogłębić badania w tym obszarze przy większej kontroli wskazanych zmiennych.

DYSKUSJA

Uzyskane w badaniach wyniki pozwoliły na potwierdzenie związku między niektórymi postawami rodzicielskimi (niezależnie od płci dzieci i rodziców) a inteligencją emocjonalną i jej czynnikami, co pozostaje w zgodzie z doniesieniami światowymi, wskazującymi na zależności między ciepłem i wsparciem okazywanym przez rodziców a inteligencją emocjonalną dzieci (Ciarrochi i in., 2001; Lopes i in., 2003; Mayer i in., 1999). Badania potwierdziły związki między akceptującymi postawami matek a wyższą inteligencją emocjonalną dzieci. Wykazano, że akceptująca postawa matek wiąże się z ogólną inteligencją emocjonalną synów i córek oraz umiejętnością córek do wykorzystywania emocji w praktyce, uzyskane zaś wyniki są zgodne z innymi doniesieniami (aczkolwiek dotyczącymi głównie adolescentów) (Gromek, 2006; Klepa, 2005; Koziół, 2002, za: Jaworowska, Matczak, 2008; Knopp, 2007). Jednocześnie należy dodać, że w przypadku synów w/w zależności są niewielkie, co może sugerować, że postawy matek nie wpływają bezpośrednio na inteligencję emocjonalną synów, lecz wzmacniają inne czynniki warunkujące jej rozwój (Ciarrochi i in., 2001), bądź też – to nie tyle postawy rodzicielskie, ile inne cechy matek determinują rozwój inteligencji synów (por. Rostowska, 2003; Sukiennik, 2016).

Zależności między postawami ojców (akceptacji/odrzućenia i autonomii), aczkolwiek istotne statystycznie, są dość słabe i przestają być istotne, przy uwzględnieniu płci dzieci. Czy to oznacza, że postawy ojców nie mają znaczenia dla kształtowania się inteligencji emocjonalnej? Zagadnienie to z pewnością wymaga pogłębionej eksploracji, gdyż również w tym zakresie wyniki innych badań nie dostarczają jednoznacznych rezultatów (Gromek, 2006; Klepa, 2005; Koziół, 2002, za: Jaworowska, Matczak, 2008; Knopp, 2007).

Uzyskane wyniki skłaniają do refleksji, gdyż z jednej strony niewątpliwie jest, że niektóre postawy matek wiążą się z inteligencją emocjonalną dzieci (głównie córek), a z drugiej – zastanawiać może fakt, dlaczego zależności te nie są silniejsze i nie dotyczą

wszystkich postaw rodzicielskich. Próbę wyjaśnienia tego stanu rzeczy można podjąć, odwołując się do koncepcji trójwarstwowego modelu rozwoju inteligencji emocjonalnej, zaproponowanej przez Zeidnera (Zeidner, 2008; Zeidner, Matthews, Reoberts, MacCann, 2003). Zeidner założył, że to biologicznie zdeterminowane cechy temperamentu są podłożem rozwoju inteligencji emocjonalnej, a zarazem jej „środowiskiem”. Temperament, determinując procesy uwagowe i intensywność emocjonalnych przeżyć, wpływa na strategię regulacji emocji. Drugą warstwę stanowią procesy nabywania kompetencji emocjonalnych (przyswajanie reguł rozpoznawania emocji i ich wyrażania), które są wypadkową temperamentu i oddziaływań socjalizacyjnych, pochodzących od znaczących osób. Trzecia warstwa jest związana z procesami kształtowania się samoświadomej i strategicznej regulacji zachowań – nabywanie umiejętności w tym zakresie przebiega na drodze bezpośredniego treningu i uczenia się od znaczących postaci.

Zatem w kontekście modelu zaproponowanego przez Zeidnera – postawy rodzicielskie mają tylko częściowy wpływ na kształtowanie się inteligencji emocjonalnej dzieci, gdyż proces ten jest warunkowany również czynnikami biologicznymi (temperamentem). Jednocześnie wskazuje się na znaczenie osób, od których jednostka czerpie wzorce w toku nabywania kompetencji emocjonalnych – są to obiekty ważne dla dziecka, stanowiące przedmiot identyfikacji. Stąd też, przy uwzględnieniu tego kontekstu, uzyskane rezultaty mogą stanowić inspirację do dalszych badań z uwzględnieniem więzi między dzieckiem a rodzicem i stopnia bliskości.

Wniosek, że związek między postawą rodzicielską a inteligencją emocjonalną może być moderowany także przez inne zmienne, nasuwają również wyniki prezentowanych badań w aspekcie różnic między osobami pochodzącymi z rodzin pełnych i innych niż pełna. W badaniach potwierdzono, że po pierwsze osoby z rodzin innych niż pełna mniej korzystnie oceniają postawy matek i ojców (m.in. w aspekcie akceptacji i niekonsekwencji), po drugie – inny jest charakter związków inteligencji emocjonalnej dzieci i niekonsekwentnej postawy matek i ojców oraz braku autonomii i nadmiernych wymagań ze strony ojców. To zróżnicowanie wyników można tłumaczyć wpływem innych zmiennych, związanych ze specyfiką funkcjonowania rodziny oraz oddziaływaniem czynników pośredniczących, nie ujętych w aktualnych badaniach – np. poczucia własnej wartości rodziców, ich zrównoważenia emocjonalnego czy poziomu rozwoju myślenia refleksyjnego (por. Rostowska, 2003; Sukiennik, 2016).

Należy również wskazać ograniczenia zaprezentowanych badań. Zastosowane w nich narzędzia typu *self-report* nakazują traktować wyniki z pewną ostrożnością. Ponadto postawy rodzicielskie były oceniane jedynie przez pryzmat subiektywnej, retrospektywnej perspektywy dorosłych już dzieci, z pominięciem badań samych rodziców. Mimo że sposób percepcji zachowań rodziców może warunkować rozwój jednostki (Plopa, 2008a; Strzelczyk-Muszyńska, 2010; Ziemska, 1973), badając tego typu zależności warto poszerzać badania także o udział rodziców – tym bardziej, że z wiekiem dzieci ulega zmianie dokonywana przez nich ocena postaw rodziców (Plopa, 2011). Nieuczestniczenie rodziców w badaniach wiąże się również z niemożnością uwzględnienia w nich wspomnianych wcześniej czynników, mogących moderować zależności między postawami rodzicielskimi a inteligencją emocjonalną dzieci (por. Rostowska, 2003; Sukiennik, 2016). Stąd też kolejne badania należałoby poszerzyć o moderatory i mediatory tego związku.

Reasumując, zależności między postawami rodzicielskimi a inteligencją emocjonalną dzieci mają charakter złożony i nieoczywisty. Z jednej strony niewątpliwe jest to, że postawy rodzicielskie, wyrażające się w sposobie zachowania rodziców do dziecka,

w istotny sposób wpływają na kształtowanie się osobowości dziecka i jego kompetencji, w tym inteligencji emocjonalnej. Z drugiej zaś charakter tych czynników może być warunkowany występowaniem innych zmiennych, m.in. płcią dziecka i rodzica czy typem rodziny. Kontynuowanie i pogłębianie badań w tym zakresie jest istotne również ze względu na implikacje praktyczne: jako że wpływ postaw rodziców wobec dziecka ma charakter długofalowy i wykraczający poza okres dzieciństwa (Grochocińska, 1992; Ryś, 2004), poszerzanie wiedzy na ten temat ma znaczenie dla kształtowania i ukierunkowania procesów psychoedukacji i wspierania wychowawczej funkcji rodziny.

WNIOSKI

1. Badania wykazały, że córki ujawniające wyższy poziom inteligencji emocjonalnej oraz lepiej rozwiniętą zdolność do wykorzystywania emocji w myśleniu i działaniu wyżej oceniają matki w zakresie postawy akceptacji/odrzućenia i autonomii.
2. Nie stwierdzono zależności między postawami matek a takim wymiarem inteligencji emocjonalnej, jakim jest zdolność młodych kobiet do rozpoznawania emocji.
3. Istnieje niewielka, lecz istotna statystycznie zależność między postawą akceptacji/odrzućenia matek a ogólną inteligencją emocjonalną synów.
4. Osoby pochodzące z rodzin pełnych, korzystniej niż osoby pochodzące z rodzin niepełnych, rozbitych i zrekonstruowanych, oceniają postawy matek w zakresie akceptacji/odrzućenia, wymagań i niekonsekwencji oraz postawy ojców w zakresie akceptacji/odrzućenia, autonomii i niekonsekwencji.
5. U dzieci z rodzin pełnych niekonsekwentna postawa matek sprzyja niższej inteligencji emocjonalnej, podczas gdy u dzieci z rodzin innych niż pełna taka zależność nie występuje.
6. Osoby pochodzące z rodzin pełnych i innych niż pełna różnią się siłą związku między zdolnością dzieci do wykorzystywania emocji w myśleniu i działaniu a nadmiernie wymagającymi i niekonsekwentnymi postawami ojców – w rodzinach innych niż pełna w/w postawy ojców nie ograniczają tej zdolności u dzieci.

BIBLIOGRAFIA

- Bar-On, R. (1997). *EQ-i. BarOn Emotional Quotient Inventory. A measure of emotional intelligence. User's manual*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Bar-On, R. (2000). Emotional and social intelligence: insights from the Emotional Quotient Inventory. W: R. Bar-On, J.D.A. Parker (red.), *The handbook of emotional intelligence* (s. 363–388). San Francisco: Jossey-Bass, Wiley Company.
- Bar-On, R. (2001). Emotional intelligence and self-actualization. W: J. Ciarrochi, J.P. Forgas, J.D. Mayer (red.), *Emotional intelligence in everyday life. A scientific inquiry* (s. 82–97). Philadelphia, PA: Psychology Press, Taylor & Francis Group.
- Braun-Gałkowska, M. (1986). *Patologia i terapia postaw rodzinnych*. Lublin: RW KUL.
- Chęć, M., Łodygowska, E. (2010). Funkcjonowanie w rodzinie młodzieży należącej do subkultury Emo. W: T. Rostowska, A. Jarmołowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Difin.
- Ciarrochi, J.V., Chan, A.Y.C., Bajgar, J. (2001). Measuring emotional intelligence in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 31, 1105–1119.
- Ciarrochi, J.V., Chan, A.Y.C., Caputi, P. (2000). A critical evaluation of emotional intelligence construct. *Personality and Individual Differences*, 28, 539–561.

- Ferguson, G.A., Takane, Y. (2003). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: WN PWN.
- Goldin, P. (1969). A review of children's reports of parent behaviors. *Psychological Bulletin*, 71, 222–236.
- Goleman, D. (1997). *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Media Rodzina of Poznań.
- Grochocińska, R. (1992). *Psychospołeczna sytuacja dzieci w rodzinach rozbitych*. Gdańsk: UG.
- Jaworowska, A., Matczak, A. (2008). *Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej INTE*. Warszawa: PTP.
- Kośny, M., Peternek, P. (2001). Wielkość próby a istotność wnioskowania statystycznego. *Didactics of Mathematics*, 8(12), 71–80.
- Knopp, K. (2007). Inteligencja emocjonalna i temperament studentów a postawy rodzicielskie ich matek i ojców. *Roczniki Psychologiczne*, 10, 113–134.
- Lopes, P.N., Salovey, P., Straus, R. (2003). Emotional intelligence, personality, and perceived quality of social relationships. *Personality and Individual Differences*, 35, 641–658.
- Martowska, K. (2012). *Psychologiczne uwarunkowania kompetencji społecznych*. Warszawa: Liberi Libri.
- Matczak, A., Knopp, K.A. (2013). *Znaczenie inteligencji emocjonalnej dla funkcjonowania człowieka*. Wydawnictwo Stowarzyszenia Filomatów, www.Liberi-Libri.pl.
- Mayer, J.D., Salovey, R., Caruso, D. (2000). Models of emotional intelligence. W: R. Sternberg (red.), *Handbook of intelligence* (s. 396–420). Cambridge, UK: Cambridge University.
- Mayer, J.D., DiPaolo, M.T., Salovey, P. (1990). Perceiving affective content in ambiguous visual stimuli: a component of emotional intelligence. *Journal of Personality Assessment*, 54, 772–781.
- Mayer, J.D., Caruso, D.R., Salovey, P. (1999). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27, 267–298.
- Mayer, J.D., Salovey, R. (1997). What is emotional intelligence? W: P. Salovey, D.J. Sluyter (red.), *Emotional development and emotional intelligence*. New York: Basic Books.
- Palmer, B.R., Gignac, G., Manocha, R., Stough, C. (2005). A psychometric evaluation of the Mayer–Salovey–Caruso Emotional Intelligence Test Version 2.0. *Intelligence*, 33(3), 285–305.
- Plopa, M. (1987). Skala Postaw Rodzicielskich. *Psychologia Wychowawcza*, 4, 552–567.
- Plopa, M. (2008a). *Kwestionariusz Retrospektywnej Oceny Postaw Rodziców (KPR-Roc)*. Warszawa: Vizja Press & It.
- Plopa, M. (2008b). *Skala Postaw Rodzicielskich. Wersja dla Rodziców*. Warszawa: Vizja Press & It.
- Plopa, M. (2011). *Psychologia rodziny: teoria i badania*. Kraków: Impuls.
- Przetacznik-Gierowska, M., Włodarski, Z. (1994). *Psychologia wychowawcza*. Warszawa: WN PWN.
- Rossen, E., Kranzler, J. H., Algina, J. (2008). Confirmatory factor analysis of the Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test V 2.0 (MSCEIT). *Personality and Individual Differences*, 44, 1258–1269.
- Rostowska, T. (1995). *Transmisja międzypokoleniowa w rodzinie w zakresie wybranych wymiarów osobowości*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Rostowska T. (2003). Dojrzałość osobowa jako uwarunkowanie życia małżeńskiego i rodzinnego. W: I. Janicka, T. Rostowska (red.), *Psychologia w służbie rodziny* (s. 45–55). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Ryś, M. (2004). *Systemy rodzinne*. Warszawa: CM PPP.
- Sadowska, M., Brachowicz, M. (2008). Struktura inteligencji emocjonalnej. *Studia z Psychologii w KUL*, 15, 65–79.
- Salami, S.O. (2010). Emotional intelligence, self-efficacy, psychological well-being and students' attitudes: implications for quality education. *European Journal of Educational Studies*, 2(3), 247–257.
- Salovey, P., Mayer, J.D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 9, 185–211.
- Strzelczyk-Muszyńska, D. (2010). Postawy rodzicielskie a kompetencje społeczne. W: T. Rostowska, A. Jaromłowska (red.), *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Warszawa: Difin.

- Sukiennik, A. (2016). Refleksyjność matek jako moderator związku ich poczucia własnej wartości z postawami rodzicielskimi. *Psychologia Rozwojowa*, 21(4), 29–42.
- Ścibor-Rylski, M. (2007). Miary związku pomiędzy zmiennymi – współczynniki korelacji. W: S. Bedyńska, A. Brzezicka (red.), *Statystyczny drogowskaz*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Zeidner, M. (2008). Rozwój inteligencji emocjonalnej. Czego dowiedzieliśmy się do tej pory? W: M. Śmieja, J. Orzechowski (red.), *Inteligencja emocjonalna: fakty, mity, kontrowersje* (s. 82–112). Warszawa: WN PWN.
- Zeidner, M., Matthews, G., Roberts, R.D., MacCann, C. (2003). Development of emotional intelligence: towards a multi-level investment model. *Human Development*, 46, 69–96.
- Ziemska, M. (1973). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND RETROSPECTIVE RATINGS OF PARENTING ATTITUDES

Abstract: Emotional intelligence can be determined by various factors related to the functioning of the family and the parents, including the parenting attitudes they display. Prior research confirms the relationship between some parenting attitudes and children's emotional intelligence, though it has chiefly focused on adolescents. The aim of the presented research was to determine whether a relationship between emotional intelligence and parenting attitudes retrospectively evaluated by young adults exists, while taking into consideration the parent's and the child's gender, as well as the family characteristics. Two hundred and fifty seven young adults, aged between 20 and 25 years old, who were students of various universities, were tested the Polish version (standardized by Jaworowska and Matczak) of the *Emotional Intelligence Questionnaire* (INTE) by Schutte, Malouff, Hall, Haggerty, Cooper, Golden, as well as with the *Retrospective Evaluation of Parenting Attitudes Questionnaire* (KPR-Roc) by Plopa. The study also con-

trolled for demographic factors. A positive relationship was found between the mothers' attitudes of acceptance/rejection and autonomy and their daughters' emotional intelligence and ability to utilize emotions in thinking and behavior. No relationship between the mothers' parenting attitudes and the young women's ability to recognize emotions was found. A weak relationship between the mothers' attitude of acceptance and their sons' emotional intelligence emerged. Participants from conjugal families rated their mothers' attitudes of acceptance/rejection, demands, and lack of consistency, as well as their fathers' attitudes of acceptance/rejection, autonomy, and lack of consistency more favorably than did participants from non-conjugal families. The relationship between parenting attitudes and children's emotional intelligence can be determined by the type of the family of origin.

Keywords: emotional intelligence, parenting attitudes.